

ТЕРМІНОСИСТЕМА ФРАЗЕОЛОГІЇ: СТРУКТУРА ТА СКЛАДНИКИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ МІКРОСИСТЕМИ «ФРАЗЕОКЛАСИФІКАЦІЯ»

Стаття присвячена актуальним проблемам фразеологічної термінології. Тезаурусний принцип позиціоновано як основний принцип систематизації термінів сучасної фразеології. Опрацьовано структуру та виявлено складники мікросистеми «фразеокласифікація». Запропонована модель фразеологічної терміносистеми покладена в основу Словника фразеологічних термінів «Сучасна фразеологія: класифікаційні параметри фразеологічних одиниць».

Ключові слова: термін, термінологія, терміносистема, фразеологічна одиниця, фразеологія.

Незважаючи на тривалі наукові дослідження фразеології у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці, у наш час й досі відбувається поповнення фразеологічної терміносистеми новими термінами (напр., *фразеологізм квазіреальний, фразеологізм фантомний*), а це потребує теоретичного і практичного вирішення проблеми стандартизації термінів фразеології. Одним із основних завдань сучасної фразеології є формування її термінологічного апарату та вироблення принципів систематизації фразеологічної термінології, що і зумовлює **актуальність** роботи. **Мета** статті: 1) визначити основний принцип систематизації слів-термінів і терміносполучень фразеології; 2) опрацювати структуру мікросистеми «фразеокласифікація» та виявити її складники. Заявлена мета зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**: 1) опрацювати ідеографічну парадигму термінологічної системи фразеології; 2) дібрати з наукової лінгвістичної літератури терміни з архісеєю «фразеокласифікація»; 3) визначити специфіку кожної класифікації фразеологічних одиниць; 4) встановити склад виділених термінологічних підсистем.

Фактичний матеріал, дібраний з лінгвістичної наукової літератури ХХ ст. – поч. ХХІ ст., присвяченої теоретичним і практичним питанням фразеології, становить понад 300 термінологічних одиниць. Проте у сучасних мовознавчих енциклопедіях, лінгвістичних термінологічних словниках зафіксовано лише 15-20 фразеологічних термінів (пор.: *ідіома, фразеологізм, фразеологічна єдність, фразеологічна калька, фразеологічна одиниця, фразеологічна синонімія, фразеологічне зрощення, фразеологічне сполучення, фразеологічний зворот, фразеологічні варіанти, фразеологія* [Срмоленко 2001]; *ідіоматичність, фразеологізм, фразеологія* [Селіванова 2006]; *ідіом, ідіома, ідіоматизм, ідіоматичність, фразема, фразеологізація, фразеологізм, фразеологічне значення, фразеологічний словник, фразеологія* [Українська мова 2004]).

Для формування терміносистеми фразеології опрацьовано структуру: термінологічна мікросистема «*фразеологія як наука*» (підсистеми обсяг фразеології, напрями фразеології (ареальна фразеологія, зіставна фразеологія, перекладна фразеологія, фразеологічна етимологія, фразеологічна ідеографія, фразеологічна лінгвокультурологія тощо), фразеотворення, системні відношення у фразеології (фразеологічна синтагматика, фразеологічна парадигматика (фразеологічна синонімія, фразеологічний синонім, фразеологічна антонімія, фразеологічний антонім тощо) та ін.); мікросистема «*кваліфікаційні ознаки фразеологічних одиниць*» (ідіома, фразеологізм, фразеологічна одиниця, фразема, фразеологічне значення); мікросистема «*фразеокласифікація*» (або «*класифікаційні параметри фразеологічних одиниць*»); мікросистема «*фразеографія*». Терміносистему визначаємо як кінцевий продукт свідомого упорядкування термінів, коли її структура адекватна структурі системи понять певної науки, у нашому випадку фразеології. *Термінологічну мікросистему* розглядаємо як сукупність термінів, об'єднаних диференційною семою, що мають однорідну поняттєву співвіднесеність і виявляють різноманітні семантичні відношення. Під *терміном*, за Т.С. Пристайко, розуміємо слово або словосполучення, яке позначає поняття спеціальної галузі знання або діяльності і має такі характерні ознаки, як системність, наявність дефініції, тенденція до моносемії у межах однієї терміносистеми, відсутність експресивності та стилістична нейтральність. Пропонована парадигма є спробою тезаурусного опису фразеологічної термінології, що робить структуру терміносистеми зручнішою для користування. Належність терміна до фразеологічної терміносистеми визначалася за допомогою внутрішніх зв'язків між спорідненими термінами, тому зібрані слова-терміни та терміносполучення не залежать від контексту.

Спираючись на ті чи інші ознаки фразеологізмів, дослідники фразеологічного фонду пропонують ряд класифікаційних схем, які сьогодні активно побутують у лінгвістиці (див. праці М. Алефіренка, Л. Авксентьєва, Ш. Баллі, В. Виноградова, М. Демського, М. Жуйкової, Р. Зорівчак, А. Івченка, Г. Іжакевич, Б. Ларіна, Ю. Прадіда, Л. Скрипник, Г. Удовиченка, В. Ужченка та Д. Ужченка, М. Шанського та ін.). Вивчення різних класифікацій фразеологічного складу мови допомагає з'ясувати природу фразеологічних одиниць (далі ФО), а також визначити їхнє місце й особливості функціонування у мовній системі. Саме тому важливим видається окреслення специфіки фразеологічних класифікацій і визначення складу мікросистеми «фразеокласифікація». Отже, виділяємо такі структурні компоненти аналізованої мікросистеми: 1) семантична класифікація ФО; 2) семантико-граматична класифікація ФО; 3) структурно-семантична класифікація ФО; 4) структурна класифікація фразеологічних одиниць; 5) експресивно-стилістична класифікація ФО; 6) генетична класифікація ФО; 7) когнітивно-генетична класифікація ФО; 8) ідеографічна класифікація ФО; 9) класифікація ФО з погляду переосмислення їх компонентів; 10) класифікація ФО за дериваційною базою; 11) перекладознавча класифікація ФО; 12) класифікація ФО за сферою вживання; 13) класифікація ФО за лексичним складом;

14) функціональна класифікація ФО; 15) класифікація ФО на основі методу фразеологічної аплікації; 16) класифікація ФО за оточенням.

1. Підсистема «Семантична класифікація фразеологічних одиниць». До складу підсистеми увійшли терміни, що презентують типи фразеологізмів за ступенем видозміни значення слова в різних синтаксичних і стилістичних умовах фразеотворення. Класифікація, опрацьована Ш. Баллі на матеріалі французької мови, поглиблена В. Виноградовим і М. Шанським на матеріалі російської мови, набула широкої популярності у вітчизняному і зарубіжному мовознавстві ХХ ст. З цією класифікацією тісно пов'язана спроба Б. Ларіна здійснити систематизацію фразеологічного матеріалу з позицій історичної фразеології (пор.: *змінні словосполучення* Б. Ларіна і *фразеологічні сполучення* В. Виноградова, *метафоричні словосполучення* Б. Ларіна і *фразеологічні єдності* В. Виноградова, *ідіоми* Б. Ларіна та *фразеологічні зрощення* В. Виноградова). На думку Б. Ларіна [Ларин 1977], фразеологічні сполучення не є справжніми фразеологізмами і належать до вільних словосполучень. За задумом автора, ця класифікація відбиває етапи становлення ідіом, поступового накопичення ідіоматичності в розвитку від вільних утворень до нерозкладних словосполук. Ступінь злитості компонентів фразеологічної одиниці покладений і в основу класифікації В. Архангельського [Архангельский 1964], який встановлює три різновиди залежності між частинами фразеологізму: взаємозалежність (взаємна детермінація), одностороння залежність (детермінація) та суміщення (індетермінація), і відповідно виділяє три типи фразеологічних одиниць. Ця класифікація побудована В. Архангельським з урахуванням внутрішньоконпонентних зв'язків і відношень на лексичному, семантичному, морфологічному і синтаксичному рівнях. Провідним у семантичній концепції В. Жукова є метод аплікації⁵, за яким автор визначає ступінь семантичної злитості компонентів та ступінь їх деактуалізації, взаємовідношення внутрішньої форми і фразеологічного значення, межі власне-фразеологізму. Семантичну класифікацію фразеологічних одиниць в україністиці опрацьовували М. Жовтобрюх, Д. Баранник, Ф. Медведєв, О. Юрченко, В. Калашник, Н. Бабич, М. Алефіренко, Л. Скрипник, М. Демський та ін.

Складники підсистеми: *ідіома, фразеологізм ідіоматичний, фразеологічна єдність, фразеологічне зрощення, фразеологічне сполучення, фразеологічний вираз.*

2. Підсистема «Семантико-граматична класифікація фразеологічних одиниць». Підсистему формують терміни семантико-граматичної класифікації фразеологізмів, що зумовлена специфікою фразеологічного значення, синтаксичною спеціалізацією фразеологічних одиниць, а також морфологічними властивостями слів, що увійшли до їхнього компонентного складу (див. [Краснобаєва-Чорна 2010]). Свого часу специфіку співвіднесення фразеологізмів із частинами мови вивчали В. Жуков, М. Шанський та ін. Так, В. Жуков зазначає, що під час дослідження семантико-граматичних типів фразеологізмів необхідно враховувати такі властивості, як: спосіб вираження граматично домінуючого компонента, завдяки якому визначається категорійне значення; синтаксичну функцію в реченні; семантичні особливості (семний склад, здатність передавати або не передавати оцінне значення); сполучувальні можливості. Крім того, на думку вченого, властивості фразеологічних одиниць здебільшого зумовлені характером семантичної деактуалізації компонентів фразеологізму, під впливом якої відбувається морфологічна та словотвірна переорієнтація [Жуков 1986: 203]. В україністиці аналізована класифікація ґрунтовно опрацьована М. Алефіренком і М. Демським.

Складники підсистеми: *деактуалізація, семантико-граматичний розряд фразеологізмів, фразеологізм адвербіальний, фразеологізм ад'єктивний, фразеологізм вигуковий, фразеологізм дієслівний, фразеологізм займенниковий, фразеологізм іменниковий, фразеологізм інтер'єктивний, фразеологізм прикметниковий, фразеологізм прислівниковий, фразеологізм субстантивний.*

3. Підсистема «Структурно-семантична класифікація фразеологічних одиниць». Підсистему представляють терміни класифікації фразеологізмів за типом значення, що сигналізується тією чи іншою структурою. В основу такої класифікаційної схеми фразеологізмів англійської мови з розподілом на типи, підтипи та розряди покладено принцип: розбіжність у плані змісту відповідає будь-якій розбіжності у плані вираження. Формальна теорія значення уможливує виділення обмеженої кількості основних фразеологічних значень (цілісне, розділово-цілісне, частково переосмислене, розділово частково переосмислене). Проте О. Кунін, автор класифікації, намагався врахувати той факт, що вся специфіка фразеологічного значення не може зводитися тільки до відношень між значенням фразеологізму та його структури. Значення фразеологічної одиниці зумовлене не тільки структурою та її функцією у контексті, але й відношенням до позначуваного та залежностями між компонентами фразеологізму [Кунин 1970: 312]. Класифікація О. Куніна відбиває розуміння фразеологічної мікросистеми сучасної англійської мови та властиві їй закономірності. Вона охоплює всі типи фразеологічних одиниць сучасної англійської мови та має за мету таку рубрикацію фразеологізмів, за якої відповідне місце, яке займає фразеологізм, виявляє його основні властивості. Останнє значно полегшує систематизоване вивчення фразеології та її засвоєння учнями.

Складники підсистеми: *фразеологізм комунікативний, фразеологізм номінативний, фразеологізм номінативно-комунікативний; фразеологізм константно-варіантний, фразеологізм константно-варіантно-змінний, фразеологізм константно-змінний; фразеологізм константно-варіантний трансформаційний,*

⁵ Класифікацію фразеологічних одиниць на основі методу фразеологічної аплікації позиціоновано у роботі як окрему термінологічну підсистему.

фразеологізм константно-варіантно-змінний трансформаційний, фразеологізм константно-змінний трансформаційний.

4. Підсистема «Структурна класифікація фразеологічних одиниць». Підсистему утворюють терміни на позначення типів фразеологізмів за будовою. Вивчення різних аспектів синтаксичної специфіки фразеологізмів у різні часи здійснювали В. Архангельський, В. Білоноженко та І. Гнатюк, Ф. Медведєв, М. Шанський та ін.

Складники підсистеми: *ідіоматичне словосполучення, каламбур, кліше, крилатий вислів, приказка, прислів'я; стійка фраза, фразема; фразеологізм замкненої структури, фразеологізм незамкненої структури; фразеологізм зі структурою речення, фразеологізм зі структурою словосполучення.*

5. Підсистема «Експресивно-стилістична класифікація фразеологічних одиниць». Складниками підсистеми постають терміни, що виявляють специфіку фразеологізмів з погляду їхньої закріпленості за функційними стилями мови з урахуванням їхніх експресивно-стилістичних властивостей (див. [Краснобаєва-Чорна 2011б]). Ця класифікація детально опрацьована Г. Їжакевич, В. Ужченко і Д. Ужченко, М. Шанським та ін. На думку Г. Їжакевич, експресивно-стилістична класифікація фразеологізмів повинна забезпечувати два аспекти дослідження: 1) функціонально-стильовий аспект (співвіднесення окремих фразеологізмів або їх груп з певними функціональними стилями чи їх різновидами у певній національній мові) та 2) власне-стилістичний аспект (у широкому розумінні повинен враховувати закріпленість чи переважне вживання сталого словосполучення у певній сфері мовлення; у вузькому розумінні повинен виявляти експресивні властивості, визначати власне-стилістичні функції фразеологізмів, що у процесі мовлення виступають з певними художньо-виражальними настановами (урочистості, іронії тощо) або набувають певного емоційного забарвлення, відтворюючи почуття позитивного / негативного плану) [Їжакевич 1971]. Специфіку фразеологічної трансформації у мові сучасної української художньої прози вивчали В. Білоноженко та І. Гнатюк, О. Важеніна та ін., експресивні явища української літературної мови, які постають на ґрунті фразеології, досліджував і В. Чабаненко. Стилістичні особливості певних типів фразеологізмів аналізували А. Григораш, М. Коломієць, С. Муниця та ін.

Складники підсистеми: *фразеологізм застарілий, фразеологізм книжний, фразеологізм міжстильовий, фразеологізм народно-поетичний, фразеологізм просторічний, фразеологізм розмовний, фразеологізм розмовно-побутовий, фразеологізм фольклорний, фразеологічний архаїзм, фразеологічний історизм, функція фразеологізму стилістична.*

6. Підсистема «Генетична класифікація фразеологічних одиниць». Підсистема складається з терміносполучень, що передбачають групування фразеологічного матеріалу за джерелами походження (див. [Краснобаєва-Чорна 2012а]). Класифікація опрацьована у фразеологічних студіях ХХ століття Л. Авксентьєва, Л. Булаховського, А. Івченка, Ф. Медведєва, В. Мокієнка, Л. Скрипник, М. Шанського та ін. Генетична класифікація є надзвичайно корисною з погляду історичного вивчення фразеології кожної мови, проте, як слушно зазначають мовознавці, не завжди можна точно встановити джерело виникнення певної фразеологічної одиниці [Скрипник 1973: 22]. Генетична класифікація фразеологічних одиниць покладена в основу розгляду джерел української фразеології Л. Скрипник. Генеза багатьох уживаних в українській мові фразеологізмів, за Ф. Медведєвим, свідчить про тісний зв'язок української мови та культури з усією світовою культурою [Медведєв 1977: 12].

Складники підсистеми: *фразеологізм власне-український, фразеологізм запозичений, фразеологізм питома український, фразеологізм спільнослов'янський, фразеологізм східнослов'янський, фразеологічна калька, фразеологічна калька денотативно-образна, фразеологічна калька неточна, фразеологічна калька смислово-образна, фразеологічна калька точна, фразеологічна напівкалька.*

7. Підсистема «Когнітивно-генетична класифікація фразеологічних одиниць». Підсистему формують терміни, що передають специфіку фразеологізмів за когнітивними механізмами породження. Класифікація, опрацьована М. Жуйковою [Жуйкова 2007], дозволяє поглянути на усталену думку про те, що ідіоми виникають переважно на основі готових словосполучень або речень шляхом їхнього семантичного переосмислення, та відкриває перспективи вивчення різних когнітивних механізмів ідіотворення, зокрема механізмів породження нового значення та його маніфестації мовними засобами.

Складники підсистеми: *фразеологізм квазіреальний; фразеологізм проміжного типу; фразеологізм, утворений незалежно від вільного словосполучення; фразеологізм, утворений шляхом переосмислення вільного словосполучення; фразеологізм фантомний.*

8. Підсистема «Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць». Складниками підсистеми є типи фразеологізмів за тематичним принципом, що репрезентує погляд «від носія мови» (див. [Краснобаєва-Чорна 2011а]). Уперше в україністиці цей принцип групування фразеологічного матеріалу застосував М. Номис. Класифікацію паремій за тематичними рубриками, а не за початковою літерою, здійснив і видатний лексикограф В. Даль. Це дозволило побачити загальну і цілісну картину з набагато глибшим смислом, ніж у поодиноких нотатках, оскільки за один раз можна всебічно осягнути все, що сказав народ про певний предмет або явище. Такий принцип презентації мовного матеріалу зручний для огляду, порівняння, оцінки й усвідомлення.

На поч. ХХІ ст. ідеографічні класифікації функціонують у межах концептуальних картин світу, оскільки ідеографічний опис відображає цілісний, глобальний образ світу, що формується внаслідок синтезу результатів пізнавальних та оцінних процесів [Краснобаєва-Чорна 2009: 76]. Концепт може виступати темою фразеополя

або фразеогрупи, виконуючи функцію маркера введення у своєрідний мовний простір, оскільки будь-який концепт виступає рубрикою ідеографічної класифікації, що відповідає природному членуванню реального світу. На сучасному етапі вивчення національної специфіки фразеології апробуються різні схеми їх ідеографічного опису, ведуться спроби представити як загальномовну, так і ареальну ідеографічні картини світу, що можуть бути зафіксовані відповідними ідеографічними словниками. На думку В. Ужченка та Д. Ужченка, антропонімічність фразеологічного фонду, добре розвинені шари пейоративної фразеології становлять навіть певні фразеологічні універсалії [Ужченко 2007: 56]. Упорядкування таких розрядів і спостереження над їх конкретним наповненням відкриває панорамну ретроспективну картину прототипів як окрему культурно-національну ланку загальноукраїнського континууму. Ідеографічний принцип систематизації фразеологічних одиниць покладений в основу класифікацій М. Алефіренка, А. Івченка, Ж. Краснобаєвої-Чорної, Ю. Прадіда, В. Ужченка та ін.

Складники підсистеми: *варіантно-синонімічна група, концепт, фразеоідеографічна парадигма, фразеологічна група, фразеологічне поле, фразеосемантична група, фразеосемантична підгрупа, фразеосемантичне поле, фразеотематична група.*

9. Підсистема «Класифікація фразеологічних одиниць з погляду переосмислення їх компонентів». Терміноодиночці підсистеми інтерпретують типи фразеологізмів з погляду семантичної трансформації їхніх компонентів. В українському мовознавстві класифікація опрацьована Р. Зорівчак на матеріалі фразеологічних одиниць художнього мовлення. Різноманітні типи трансформацій фразеологізмів у мові сучасної української художньої прози розглянуті І. Гнатюк. За Р. Зорівчак, народна фразеологія є для письменників тим матеріалом, на основі якого вони широко застосовують засіб індивідуального стилістичного оновлення фразеологічних одиниць у творах [Зорівчак 1983]. Найпоширеніша форма семантичної трансформації фразеологізму – це переосмислення їхніх компонентів. Переосмислення позиціоновано як смислове зміщення, що спричиняє втрату прямого значення компонентів фразеологізму. Переосмислення буває повне (охоплює всі компоненти фразеологізму, внаслідок чого вони набувають цілісного, глобального значення) та часткове (переосмислюються лише деякі компоненти фразеологізмів). В. Білоноженко та І. Гнатюк кваліфікують переосмислення, разом із образністю, як один із засобів формування цілісного значення, в основі якого лежать метафори, метонімії, порівняння та гіперболи, що широко використовуються в кваліфікаційно-оцінній діяльності свідомості. Цілісне фразеологічне значення формується на основі різноманітних типів перенесення значення змінного словосполучення, воно пов'язане з наочно-чуттєвим порівнянням характеризувальних реалій з тими, які вже пізнані. Саме цей наочно-чуттєвий елемент порівняння і стає основою переносного значення словосполучення і перетворення його в особливу емоційно-експресивну одиницю [Білоноженко, Гнатюк 1989: 23]. Процеси фразеологічних метафоризації, метонімізації та евфемізації розглядають також В. Ужченко та Д. Ужченко. За [Ужченко 2007: 209], перманентне формування фразеологізмів здійснюється за певними моделями переважно за допомогою семантичних (метафоризація, метонімізація) і структурно-стилістичних чинників (евфонія, внутрішньоструктурна організація компонентів). Фразеологічну метафоризацію, фразеологічну метонімізацію та іронічне переосмислення як процеси фразеологізації досліджує і М. Жуйкова [Жуйкова 2007].

Складники підсистеми: *авторське перетворення фразеологізму, контекстуальне перетворення фразеологізму, лексичне послаблення значень компонентів фразеологізму, фразеологізм-власне парафраза, фразеологізм-дисфемізм, фразеологізм метонімічний, фразеологізм-парафраза, фразеологізм-табу, фразеологізм тавтологічний, фразеологізм трансформований, фразеологізована метафора, фразеологізоване порівняння, фразеологічна архаїзація, фразеологічна гіперболізація, фразеологічна диференціація, фразеологічна евфемізація, фразеологічна інтеграція, фразеологічна лексикалізація, фразеологічна метафора, фразеологічна метафоризація, фразеологічна метонімізація, фразеологічна персоніфікація, фразеологічна трансформація, фразеологічна тропізація, фразеологічний евфемізм.*

10. Підсистема «Класифікація фразеологічних одиниць за дериваційною базою». Терміносполучення типів фразеологізмів цієї підсистеми враховують специфіку мовного чи мовленнєвого матеріалу, за допомогою якого матеріалізується мотивувальна база, тобто значення, що підлягає матеріалізації у новій фразеологічній одиниці. В українській фразеології значний внесок у вивчення специфіки фразеологічної деривації на матеріалі бойківських говірок зробив М. Демський [Демський 1974], виділивши 7 типів дериваційних баз фразеологізмів: фразеологізми, утворені на базі вільних синтаксичних конструкцій; фразеологізми, утворені на базі іншомовних фразеологічних одиниць; фразеологізми, утворені на базі існуючих фразеологічних одиниць; фразеологізми, утворені на базі казок, анекдотів, небилиць, нісенітниць; фразеологізми, утворені на базі окремих слів; фразеологізми, утворені на базі прислів'їв, приказок, загадок; фразеологізми, утворені на базі на базі сполучень слів. Особливості прогресивної та регресивної деривації на рівні фразеології вивчав Г. Удовиченко [Удовиченко 1984].

Складники підсистеми: *база фразеологізму дериваційна, база фразеологізму мотиваційна, деривація фразеологічна, деривація фразеологічна прогресивна, деривація фразеологічна регресивна.*

11. Підсистема «Перекладознавча класифікація фразеологічних одиниць». Класифікація допомагає впевнитися у достовірності етимологічного походження ФО, глибше проникнути в їх структурно-семантичні особливості як комплексних знаків вторинної номінації, а також упорядкувати та порівняти одержані дані в межах лексико-фразеологічної системи мови-джерела та мови-рецептора. Методи перекладу фразеологізмів та типи фразеологічних одиниць детально опрацьовані у роботах С. Денисенко, Р. Зорівчак та ін. Переклад ФО

тісно пов'язаний із фразеологічною деривацією. Під час вивчення фразеологічної деривації розгляд питання перекладу фразеологічних одиниць, які беруть участь у фразеотворчому процесі, дозволяє уточнити механізм фразеологічної деривації та взаємовідношення між вихідними і похідними ФО. Чинники семантичного членування ФО з різним полем діяльності у мові-джерелі і мові-рецепторі зумовлюють потенції фразеологічної деривації, які виявляються в способах утворення ФО. При інтерпретації ФО необхідно враховувати їхні контекстуальні значення, вдаючись до порівняльного вивчення фразеології у текстах з різною комунікативною настановою. При перекладі образної фразеології, яка представляє фразеологічну деривацію, застосовуються три основні методи перекладу (метод фразеологічного калькування, метод фразеологічної аналогії, метод дескриптивної перифрази), що визначають функціонування трьох основних типів ФО (фразеологічні кальки (денотативно-образні та смислово-образні), фразеологічні аналоги (або фразеологічні еквіваленти), фразеологічні перифрази).

Складники підсистеми: *метод дескриптивної перифрази, метод фразеологічного калькування, метод фразеологічної аналогії, фразеологічна власне-калька, фразеологічна дескрипція, фразеологічна калька, фразеологічна калька образна, фразеологічна калька-оказіоналізм, фразеологічна калька перекладацька, фразеологічна калька покомпонентна, фразеологічна перифраза, фразеологічний аналог, фразеологічний еквівалент.*

12. Підсистема «Класифікація фразеологічних одиниць за сферою вживання». Складники підсистеми передають специфіку фразеологізмів за територіальним і соціальним принципами. Фразеологічний фонд можна розподілити на загальноживані фразеологізми та фразеологізми обмеженого вжитку. Загальноживані фразеологізми належать до загальнонародної лексики, якою користуються носії мови незалежно від місця проживання, професії, освітнього рівня, вікових особливостей, статі тощо, і є основою фразеологічного словника української мови. З-поміж фразеологізмів обмеженого вжитку виділяємо ареальні (власне-ареальні фразеологізми й етнографічні фразеологізми) та соціальні (жаргонні фразеологізми, професійні фразеологізми, термінологічні фразеологізми) фразеологізми. Класифікація фразеологічних одиниць за сферою вживання частково опрацьована М. Шанським, В. Ужченком і Д. Ужченком.

Складники підсистеми: *фразеологізм ареальний, фразеологізм говірковий, фразеологізм жаргонний, фразеологізм літературний, фразеологізм ненормативний, фразеологізм нормативний, фразеологізм-оказіоналізм, фразеологізм професійного мовлення та жаргонів.*

13. Підсистема «Класифікація фразеологічних одиниць за лексичним складом». Підсистему утворюють терміни класифікаційних типів фразеологізмів з урахуванням характеру лексичного складу фразеологізму, тобто специфіки слів, що формує фразеологічні одиниці як певні мовні одиниці. Вивченням типів фразеологізмів за лексичним складом займалися М. Шанський [Шанский 1963: 48-56], В. Ужченко та Д. Ужченко [Ужченко 2007: 240-243].

Складники підсистеми: *фразеологізм активний, фразеологізм застарілий, фразеологізм-інновація, фразеологізм пасивний.*

14. Підсистема «Функціональна класифікація фразеологічних одиниць». Підсистема містить терміни типів фразеологізмів, що одночасно вказують на їхні функції в мовленні та розкривають природу творення стійких сполук, механізм формування фразеологічного складу мовлення. Для усного монологічного мовлення Д. Баранник запропонував функціональну класифікацію, виділивши п'ять основних типів ФО: 1) фразеологічні метафори народного характеру; 2) фразеологічні метафори літературного характеру; 3) фразеологічні образні узагальнення народного характеру; 4) фразеологічні образні узагальнення літературного характеру; 5) специфічно жанрова фразеологія [Баранник 1968]. Ці групи, на думку мовознавця, є одночасно і систематизацією фразеологізмів за особливостями сприймання їх в усному монологічному мовленні. Класифікацію фразеологізмів у функціональному аспекті запропонував також С. Гаврин, виділивши такі типи ФО: 1) стійкі сполуки, що виконують образно-виразову й одночасно емоційно-експресивну функції; 2) еліптичні сполуки, що лаконізують мову; 3) термінологічні фразеологізми, що забезпечують точність; 4) афористичні фразеологізми, що вносять у мовлення перлини народно-авторської думки; 5) контекстологічні сполуки, що полегшують конструювання мовлення [Гаврин 1966].

Складники підсистеми: *ідіома, фразеологізм афористичний, фразеологізм еліптичний, фразеологізм контекстологічний, фразеологізм образно-виразний, фразеологізм термінологічний.*

15. Підсистема «Класифікація фразеологічних одиниць на основі методу фразеологічної аплікації». Підсистему презентують терміни на позначення розрядів фразеологізмів, виділення яких передбачає накладання фразеологічного звороту на еквівалентне вільне словосполучення, якщо воно наявне. Під час такого прийому, за В. Жуковим, загальне (цілісне) значення фразеологізму порівнюється, співвідноситься з лексичним значенням слів, що входять у вільне словосполучення такого саме лексичного складу [Жуков 1986: 80]. Розряди в цій класифікаційній схемі виявляють різний характер віддаленості того чи іншого фразеологізму від вихідних словосполучень (за умови наявності останніх) і різний ступінь віддаленості компонентів фразеологізму від відповідних слів вільного вжитку (за умови неможливості утворення еквівалентно змінного словосполучення), пор.: історично апліковані фразеологізми, що наділені цілісним немотивованим значенням; апліковані звороти, що наділені цілісним немотивованим значенням у сучасній мові; апліковані фразеологізми з цілісним мотивованим значенням; неапліковані фразеологізми, мотивовані, з частково цілісним значенням. Метод фразеологічної аплікації, на думку В. Жукова, дозволив по-новому розкласифікувати фразеологічний матеріал і водночас виявити приховані лексико-семантичні процеси синтетичного й аналітичного характеру, що

відбуваються всередині кожного фразеологічного типу. Заслугою В. Жукова, на думку М. Алефіренка, є вчення про смисловий центр ФО – такий повнозначний компонент, який виконує в складі фразеологізму смислоутворювальну функцію; його наявність викликана нерівномірністю фразеологізації, тобто різним ступенем деактуалізації компонентів [Алефіренко 1987: 8].

Складники підсистеми: *фразеологізм аплікований, фразеологізм неаплікований*.

16. Підсистема «Класифікація фразеологічних одиниць за оточенням». Класифікація фразеологізмів за особливостями їх природних структурних зв'язків з іншими одиницями у системі мови. Автор класифікації М. Тагієв. Фразеологічну одиницю він вирізняє як самостійну одиницю мови за її оточенням, що створюється на основі власне-структурного зв'язку цілого і не збігається з поняттям поширення слів-компонентів на основі їх валентних відношень. Оточення розглядається мовознавцем як невід'ємний супутник ФО. Взята в ізолюваному вигляді, ФО не може бути визначена через саму себе, через лексико-граматичні ознаки своїх компонентів. Вона об'єктивно виділяється своїм оточенням, разом з яким створює структуру. На матеріалі дієслівних фразеологізмів М. Тагієв виділив фразеологізми з однопозиційним оточенням, фразеологізми з двопозиційним оточенням, фразеологізми з трипозиційним оточенням. Ці основні групи в свою чергу розмежовуються на підгрупи – з однорідним, неоднорідним і варіантним оточенням, вираженим різними граматичними формами слів і синтаксичними конструкціями. Автор описав 142 конфігурації з 257 типами одно-, дво- та трипозиційних оточень. Метод фразеологічних одиниць за оточенням, на думку автора, дає змогу проникнути у сферу значення ФО, є одним із засобів виявлення багатозначності. Проте, як зазначає М. Алефіренко, метод не охоплює багатьох фразеологізмів «без оточення», не завжди вдається визначити й межі ФО [Алефіренко 1987: 11]. Цей метод загострює увагу на дослідженні структурних зв'язків ФО, що допомагає вирізнити ФО на тлі інших лінгвістичних одиниць, сприяє визначенню їх семантики, але, за [Авксентьєв 1983: 54], класифікація усього фразеологічного фонду за цією схемою занадто деталізована та складна.

Складники підсистеми: *фразеологізм з двопозиційним оточенням, фразеологізм з однопозиційним оточенням, фразеологізм з трипозиційним оточенням*.

Отже, 1) основним принципом систематизації фразеологічних термінів у дослідженні постає принцип тезаурусу, тобто формування ідеографічної парадигми (терміносистема – термінологічна мікросистема – термінологічна підсистема – термін); 2) термінологічна мікросистема «фразеокласифікація» постає одним з чотирьох компонентів терміносистеми «фразеологія», складається з 16 підсистем і нараховує близько 150 термінологічних одиниць, що допомагають розкрити специфіку й сутність фразеологізмів. Надалі актуальним видається опрацювання інших термінологічних мікросистем фразеології.

Література

- Авксентьєв 1983: Авксентьєв, Л. Сучасна українська мова. Фразеологія [Текст] / Л. Авксентьєв. – Харків : Вища школа, 1983. – С. 54-55.
- Алефіренко 1987: Алефіренко, М.Ф. Теоретичні питання фразеології [Текст] / М. Ф. Алефіренко. – Харків : Вища школа, 1987. – 136 с. – Бібліогр. : с. 125-134.
- Архангельский 1964: Архангельский, В.Л. Устойчивые фразы в современном русском языке [Текст] / В. Л. Архангельский. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГУ, 1964. – 315 с.
- Баранник 1968: Баранник, Д.Х. Фразеологія у усному монологічному мовленні [Текст] / Д. Х. Баранник // Питання мовної культури. – К. : Наукова думка, 1968. – Вип. 2. – С. 34-38.
- Богущька 1984: Богущька, М. Склад і структура термінологічної лексики української мови [Текст] : монографія / М. Богущька, А. Крижановська, В. Марченко, Т. Панько, Л. Симоненко. – К. : Наукова думка, 1984. – 194 с. – Бібліогр. : с. 185-193.
- Важеніна 2000: Важеніна, О.Г. До проблеми розмежування фразеологічних трансформацій, модифікацій та варіацій [Текст] / О. Г. Важеніна // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – Вип. 6. – С. 310-314.
- Білоноженко, Гнатюк 1989: Білоноженко, В.М., Гнатюк, І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів [Текст] / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 156 с. – Бібліогр. : с. 145-154.
- Гаврин 1966: Гаврин, С.Г. Проблема систематизації устойчивих сочетаний современного русского языка в функциональном аспекте [Текст] / С. Г. Гаврин // Учёные записки МОПИ. Русский язык. Вопросы русской фразеологии. – М., 1966. – Т. 160. – Вып. II. – С. 261-274.
- Демський 1994: Демський, М.Т. Українські фраземи й особливості їх творення [Текст] / М. Т. Демський. – Львів : Просвіта, 1994. – 64 с.
- Єрмоленко 2001: Єрмоленко, С.Я., Бибик, С.П., Тодор, О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів [Текст] / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
- Жуйкова 2007: Жуйкова, М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов [Текст] : монографія / М. В. Жуйкова. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2007. – 416 с.
- Зорівчак 1983: Зорівчак, Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія [Текст] / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983. – С. 32-46.

- Їжакевич 1971: Їжакевич, Г.П. Стилiстична класифiкацiя фразеологiчних одиниць [Текст] / Г. П. Їжакевич // Українська мова і література в школі. – 1971. – № 10. – С. 13-21.
- Краснобаєва-Чорна 2009: Краснобаєва-Чорна, Ж. Сучасна концептологія: концепт життя в українській фраземіці [Текст]: монографія / Ж. В. Краснобаєва-Чорна. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – 201 с. – Бібліогр.: с. 145-178.
- Краснобаєва-Чорна 2010: Краснобаєва-Чорна, Ж., Усенко, О. Семантико-граматична класифікація фразеологізмів у Словнику фразеологічних термінів сучасної української мови / Краснобаєва-Чорна Ж., Усенко О. // Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. – Донецьк, 2010. – Вип. 21. – С. 124-133
- Краснобаєва-Чорна 2011а: Краснобаєва-Чорна, Ж. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць у Словнику фразеологічних термінів сучасної української мови // Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. – Донецьк, 2011. – Вип. 22. – С. 289-298
- Краснобаєва-Чорна 2011б: Краснобаєва-Чорна, Ж., Усенко, О. Експресивно-стилiстична класифiкацiя фразеологiзмiв у Словнику фразеологiчних термiнiв сучасної української мови / Краснобаєва-Чорна Ж., Усенко О. // Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. – Донецьк, 2011. – Вип. 23. – С. 265-274.
- Краснобаєва-Чорна 2012а: Краснобаєва-Чорна, Ж. Генетична класифікація фразеологічних одиниць: матеріали до Словника фразеологічних термінів сучасної української мови // Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. – Донецьк, 2012. – Вип. 24. – С. 79-87.
- Краснобаєва-Чорна 2012б: Краснобаєва-Чорна, Ж. Сучасна фразеологія: класифікаційні параметри фразеологічних одиниць. Словник фразеологічних термінів [Текст] / Ж. В. Краснобаєва-Чорна. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 168 с.
- Кунин 1970: Кунин, А.В. Английская фразеология [Текст] / А. В. Кунин. – М.: Высшая школа, 1970. – 344 с.
- Ларин 1977: Ларин, Б.А. Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов) // Ларин Б. А. История русского языка и общее языкознание [Текст] / Б. А. Ларин. – М.: Просвещение, 1977. – С. 125-149.
- Медведев 1977: Медведев, Ф.П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо [Текст] / Ф. П. Медведев. – Харків: Вища школа, 1977. – 230 с.
- Селіванова 2006: Селіванова, О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія [Текст] / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. – Бібліогр.: с. 667-688.
- Скрипник 1973: Скрипник, Л.Г. Фразеологія української мови [Текст] / Л. Г. Скрипник. – К.: Наук. думка, 1973. – 280 с. – Бібліогр.: с. 275-279.
- Удовиченко 1984: Удовиченко, Г.М. Прогресивна і регресивна деривація в системі фразеологізмів [Текст] / Г. М. Удовиченко // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 18-24.
- Ужченко 2007: Ужченко, В.Д., Ужченко, Д.В. Фразеологія сучасної української мови [Текст]: навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 494 с. – Бібліогр.: с. 441-465.
- Українська мова 2004: Українська мова. Енциклопедія [Текст] / Редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – К.: Українська енциклопедія, 2004. – 824 с.
- Чабаненко 1981: Чабаненко, В.А. Стилiстичне увиразнення фразеологiзмiв [Текст] / В. А. Чабаненко // Українська мова і література в школі. – 1981. – № 9. – С. 60-62.
- Шанский 1963: Шанский, Н.М. Фразеология современного русского языка [Текст] / Н. М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1963. – 156 с.

Стаття посвящена актуальним проблемам фразеологической терминологии. Тезаурусный принцип позиционировано как основной принцип систематизации терминов современной фразеологии. Сформировано структуру и определено составляющие микросистемы «фразеоклассификация». Предложенная модель фразеологической терминологической системы является основой Словаря фразеологических терминов «Современная фразеология: классификационные параметры фразеологических единиц».

Ключевые слова: термин, терминология, терминологическая система, фразеологическая единица, фразеология.

The article is devoted to the actual problems of phraseological terminology. The principle of thesaurus is positioned as the main principle of term's systematization of modern phraseology. In the paper the structure and components of microsystem "phraseoclassification" are formed. The proposed model of terminological system of phraseology is the basis for the Dictionary of Phraseological Terms "The Contemporary Phraseology: Classificational Parameters of Phraseological Units".

Keywords: term, terminology, terminological system, phraseological unit, phraseology.

Надійшла до редакції 5 вересня 2012 року.